
Rozhovor

Lidská práva nabízí více než jen ochranu menšin¹

Samuel Moyn – Přemysl Houda

Yale University, New Haven – Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha

samuel.moyn@yale.edu – premysl.houda@fhs.cuni.cz

Přemysl Houda (PH): *S koncem bipolárního světa se na Západě prosadila určitá genealogie lidských práv, která jejich filosofické počátky spojuje s antikou a jejich počátky politické s revolucemi v Americe a ve Francii. Důraz je kladem i na Všeobecnou deklaraci lidských práv a na množství dalších starších událostí. Jinak řečeno, podle této genealogie jsou naše nynější lidská práva prastarou, snad až naddějinnou koncepcí. Vy s tímto pojetím nesouhlasíte. Proč?*

Samuel Moyn (SM): Protože lidská práva pronikla do mezinárodního povědomí až v sedmdesátých letech dvacátého století a zájem o ně dosáhl svého vrcholu v letech devadesátých, kdy je mnozí považovali za výraz morálky konce dějin. V těchto právech viděli cosi věčného či přinejmenším hodně a hodně starého. Jenže tak tomu opravdu není. Na mezinárodní scénu se lidská práva dostala teprve nedávno. Atlantické revoluce z konce osmnáctého století sice byly založeny na přirozených právech či na právech člověka, jenže za cíl si kladly ustavení státu a svrchovanost, kterýchžto cílů hodlali jejich vůdci dosáhnout v případě nutnosti i prostřednictvím násilí. Něco takového je na míle vzdáleno od „antipolitiky“ či „moci bezmocných“, tedy od konceptů, s nimiž lidská práva ztotožňovali po roce 1968 východoevropsští disidenti.

1 Samuel Moyn je profesorem právní vědy na Yaleově univerzitě. Ve svém výzkumu se věnuje mezinárodnímu právu, ale také vývoji politické teorie ve dvacátém století. Předkládaný rozhovor je zaměřen na lidská práva, kterým Moyn věnoval hned několik ze svých knih, přičemž tu nejstarší z roku 2010, *The Last Utopia: Human Rights in History (Poslední utopie. Lidská práva v dějinách)*, připravilo k českému vydání nakladatelství Rybka Publishers v překladu Veroniky Houdové a Přemysla Houdy. Rozhovor se Samuelem Moynem vedl Přemysl Houda v září 2021. Přeloženo z angl. originálu „Interview with Samuel Moyn“. Transl. © P. Houda. Pozn. red.

Uvědomme si v této souvislosti i to, že *Všeobecná deklarace lidských práv*, o které jste se rovněž zmínil, prošla svého času v podstatě bez povšimnutí. Nikoho nezajímala. V centru pozornosti se ocitla až v souvislosti s dekolonizací a krizí socialismu.

PH: *Lidská práva čelí dvěma typům kritik. První nazvěme kritikou antikolonialistickou. Podle ní jsou tato práva ideologickou zbraní západního neokolonialismu a jako taková jsou využívána coby záminka západních intervencí do vnitřních záležitostí nezápadních států. Druhá kritika je kritika kulturní. Podle ní jsou lidská práva prostě a jednoduše výrazem západní kultury či západní civilizace, a nejsou proto slučitelná s kulturami a civilizacemi nezápadními, kolektivističtější orientovanými. Mohl byste tyto dvě kritiky komentovat?*

SM: Tyto dvě kritiky jsou sice skutečně obvyklé, jenže já si myslím, že ani jedna z nich není tak docela přesvědčivá, protože lidská práva jsou, přinejmenším pokud se ve svých knihách nemýlím, zbrusu nová dokonce i na Západě. Samozřejmě že někdo může mít pocit, že určité státy, a zvláště ty, jež mají velkou moc, mobilizují lidská práva k ospravedlnění morálně velmi pochybných cílů, jichž se snaží dosáhnout někdy i za pomoci vojenských intervencí v bývalých koloniích globálního jihu. Jenže o lidská práva, a na to bychom neměli zapomínat, se mohou ve stejné chvíli opřít i disidenti a utiskované menšiny. Ve svých textech proto na jedné straně uznávám význam lidských práv coby důvěryhodného a úspěšného globálního univerzalizismu, na druhé straně však podotýkám, že kvůli okolnostem rámuujícím jejich vstup do širšího povědomí – a těmito okolnostmi míním politické vyčerpání po dekolonizaci a kolapsu socialistické vize – byly jejich cíle dosti skromné. A následně pak právě kvůli tomu, co takto dostaly do vínku, zůstaly nevděčné k mnoha důležitým souvislostem, jakými jsou například rozvoj demokracie, ekonomická spravedlnost nebo mír.

PH: *Rozumím tomu, co máte na mysli, když říkáte, že lidská práva neberou v potaz otázky spojené s ekonomickou spravedlností či s mírem, proč ale tvrdíte, že platí totéž i o otázkách spojených s demokracií? Měl jsem pocit, že právě o rozvoj demokracie či politické svobody lidskoprávním hnutím jde především?*

SM: Uznávám, že se slovem „demokracie“ se v lidskoprávních dokumentech setkat můžete, třeba i v již zmiňované *Všeobecné deklaraci lidských práv*, ačkoli v ní toto slovo není použito způsobem, který by jakkoli přispěl k odstranění konfliktu mezi kapitalistickými a „lidovými“ demokraciemi. V souvislosti s demokracií a lidskými právy je však hlavním problémem to, že

v posledních desetiletích začala být lidská práva spojována se soudní kontrolou nad demokracií, tedy s něčím, co někteří kritici tohoto procesu označují slovem „soudcokracie“. Já si sice myslím, že soudci při obraně lidských práv svou roli mít mají, jenže si zároveň myslím i to, že bychom udělali mnohem lépe, kdybychom se pokusili přemýšlet o takových právních normách, které by mohly být akceptovány rovněž společenskými většinami, a nikoli jen disidentskými menšinami. Bylo by to jistě lepší, než když máme normy, ve kterých většina spatřují toliko zbraň namířenou proti nim. V praxi jde o to udělat z ochrany disidentů a nejrůznějších menšin záležitost, která by měla svůj půvab i pro většinu společnosti, protože i jí by lidská práva přece měla sloužit. Jednou a podle mého názoru smysluplnou možností, jak něčeho takového dosáhnout, je svázat lidská práva s dalšími hodnotami, včetně ekonomické spravedlnosti pro většinu pracujících.

PH: *Lidská práva jsou práva individualistická a univerzální a jako taková transcendentují svrchovanou moc jednotlivých států. Hannah Arendtová byla ovšem toho názoru, že lidský jedinec, který se ocitne vně politického kolektivního tělesa, je jedincem v zásadě bezprávným. Nejsou v tomto smyslu lidská práva, tedy normy, které transcendentují základní kolektivní orgán dneška, tedy svrchovaný stát, vpsledu nebezpečná?*

SM: Arendtová lidská práva nepovažovala za nebezpečná, myslela si o nich, že jsou bezcenná. A já s ní souhlasím. Od časů Arendtové jsme se sice naučili, že nadnárodní hnutí mohou stigmatizovat státy, jež nerespektují a nechtějí některá z lidských práv, jenže od stigmatizace k vyřešení problému vede cesta jenom málokdy. Případná vojenská intervence pak celou situaci obvykle ještě zhorší. Nepopírám, že v lidskoprávní politice bychom našli i některé úspěšné příklady, jenže většinou nám nezbývá než konstatovat, že si lidé v daném regionu musejí prostě a jednoduše pomoci – někdy inspirování mezinárodními normami – sami. Současné nesmíme zapomínat ani na nezanedbatelné riziko odporu. V posledních letech už nelze přehlédnout, jak se lidská práva, spolu s jinými kosmopolitními normami, pro některé politické vůdce stala něčím natolik cizím, že je začali explicitně odmítat. Ostatně východní Evropa, která byla před rokem 1989 jedním z míst, ve kterých se lidská práva klubala na svět, nám může posloužit jako varovný příklad, který by nás mohl a měl poučit o tom, že tím, čemu je třeba zabránit především, je to, aby lidská práva nebylo možno považovat za něco, co přichází „zvnějšku“ či „z ciziny“.

PH: *V České republice, a v tom bych navázal na Vaše slova, je množství lidí, kteří se staví k lidskoprávní agendě Václava Havla dost rezervovaně, někdy ji pejorativně nazývají „havlismem“ – a spolu s ní zavrhnou i v podstatě celé Havlovo dě-*

dictví, když o někdejším českém prezidentovi hovoří jako o člověku, který svého času, třeba v době bombardování Jugoslávie nebo v době invaze do Iráku v roce 2003, posloužil intervencionistům coby užitečná loutka.

SM: V mé knize *The Last Utopia: Human Rights in History* naleznete dlouhou a k Havlovi přívětivou pasáž, protože podle mého názoru při definici toho, co je disidentství, sehrál v sedmdesátých letech klíčovou úlohu. Jeho volání po morálce mělo v onom konkrétním dějinném okamžiku stejný smysl jako jeho aktivismus. Pravdou však je, že rokem 1989 jeho aktivity neskončily a že lidskoprávní výzvy, jež dávají smysl v čase diktatury, mohou v podmínkách demokracie někdy maskovat nemálo kontroverzní zahraničněpolitická i domácí rozhodnutí, o kterých bychom se přitom měli bavit otevřeně. Nelze tvrdit, že tu je určitý soubor principů, o kterých není možné jednat, protože jde o cosi, co nemá daleko ke zjevené pravdě, což je mimochodem základ lidskoprávní politiky. V obecnosti lze proto skutečně říci, že od devadesátých let minulého století začala být lidská práva používána i jako záminka ospravedlňující mezinárodní válku a že jejich vztah k idejím zaměřujícím se na prohloubení ekonomické svobody zůstává problematický.

PH: *Ve své knize, již jste právě zmínil, lidská práva nazýváte utopií. Jakou utopii ale jsou? A mohou, jsou-li utopií, vůbec nějak reálně prospět lidem žijícím v nedemokratických státech?*

SM: Lidská práva jsou utopií, která se v posledních desetiletích stala jednou z nejrozšířenějších verzí naděje ve světě, který je politicky vzato dosti pochmurný. Zároveň se však lidským právům nedaří, a to už jsem naznačil, nabízet účinný lék na pochmurnost tohoto světa. Podle mého názoru se jim to může podařit jen tehdy, stanou-li se součástí širšího celku idejí, z nichž by mohlo povstat silnější hnutí, než je ono čistě lidskoprávní. V tomto smyslu je třeba lidská práva upravit tak, aby měla co říci také většinám, protože když se tak stane a lidská práva budou něco nabízet i jim, budou pak tyto většíny k disidentům a menšinám na svém území přistupovat vstřícněji. Pro lidi žijící v tyranských či autokratických státech typu Běloruska nynější pojetí lidských práv skýtá naděje jen pomálu. V podstatě jim současná koncepce lidských práv nemá co nabídnout.

PH: *Co ale máme v situaci, kdy lidská práva nejsou odpovědí, dělat my, vnější pozorovatelé, díváme-li se na státy typu Běloruska a vidíme-li při tom, že na lidech, kteří proti Lukašenkovi protestují, jsou páčány zločiny?*

SM: Myslím si, že čestné chování spočívá v tom, že budeme udržovat na těchto autokratických režimech vnější stigma, ale že si při tom budeme uvědomovat – a já nepopírám, že toto uvědomění je dosti trpké –, že otrást těmito režimy lze jen velice obtížně. V tuto chvíli víme jen tolik, že přechod těchto států k demokracii záleží na podmínkách, které neumíme vytvořit, a že jakýkoli trvalejší přechod k demokratickému způsobu vládnutí závisí na riskantních akcích tamního obyvatelstva. To ono musí povstat proti svým utiskovatelům. Možná bychom si měli připomenout dějiny devatenáctého století, ve kterém bylo základem mezinárodní solidarity soucitné partnerství s hnutími pokoušejícími se vydobýt si svou zemi na utiskovatelských režimech, a to při plném vědomí faktu, že si utiskovaní lidé musejí k vlastní záchraně pomoci prostřednictvím politické akce sami.

PH: *Jaký je váš názor na Afghánistán? Je v něm možno nějak tlačit na vymáhání určitého souboru univerzálních práv?*

SM: V Afghánistánu je možno spatřovat naději asi jen v tom, že Tálibán se za ta léta poučil a pochopil, že pokud nastolí příliš velkou tyranii, tak pravděpodobnost, že bude dříve nebo později sesazen, bude větší než malá. V daný moment mezi místními obyvateli každopádně požívá mnohem větší legitimacy než Západ, během jehož dvacetiletého působení v zemi se život většiny Afghánců zhoršil.

PH: *Západ však za těch dvacet let minimálně v městských oblastech Afghánistánu vytvořil nový způsob života a navzdory všemu, co špatného se pod jím vytvořeno vládou dělo, teď přece nese za to všechno odpovědnost. To se může prohlásit, že Afghánci nejsou dostatečně zralí pro demokracii, a v rychlosti odejít?*

SM: Nelze říci, že experiment selhal, protože afghánská společnost na něj nebyla dostatečně zralá. Víme, a to díky dronům, které v té zemi operují, že tento experiment stvořil mnohem více teroristů, než jich tam bylo dřív, a že velká část Afghánců kvůli němu začala stranit Tálibánu. Je proto zjevné, že ta země byla „ztracena“ už dávno, a to ještě nechávám stranou obrovský rozkvět korupce, ke kterému tam došlo. Vždyť těm, kteří si nyní stěžují na to, že tento experiment nefungoval, skončili v kapsách miliardy dolarů. Joe Biden měl podle mě pravdu, když došel k závěru, že nepovedený experiment už dále pokračovat nemůže a že je třeba ho ukončit. To samozřejmě neznamená, že bychom měli ty Afghánce, kteří touží po svobodné vládě a svobodném životě, opustit, jenže tito lidé potřebují jiný druh pomoci než ten, který jim Západ posledních dvacet let servíroval a který, jak jsem už řekl, život většiny Afghánců zhoršil.

PH: *Vratme se zpět k lidským právům. Jaký je vlastně vztah mezi nimi a nástupem neoliberalismu?*

SM: V knize *Not Enough*² tvrdím, že lidská práva neoliberalismus neposilují, jsem nicméně přesvědčen, že s ním jsou kompatibilní. Rovnostářský socialismus v neoliberalním věku zkolaboval. Lidskoprávní aktivisté se o otázky spojené s distribucí bohatství až dosud buď nestarali, protože je zajímala výlučně politická svoboda, anebo hovořili o zabezpečení základních standardů garantujících lidskou důstojnost. Neoliberalismus ovšem za ta léta stihl vytvořit mnoho nových druhů nerovnosti. Lidská práva a neoliberalismus tvoří jakousi podivnou dvojici stavitelů. Ten první může budovat podlahu a činit lidi v průměru méně chudými, zatímco ten druhý může celkem nerušeně bourat strop bránící růstu nerovnosti, takže tím, kdo z toho profituje nejvíce, jsou bohatí.

PH: *Měli bychom vůbec setrvat u lidskoprávního aktivismu? Neposkytuje nám toho až překvapivě málo?*

SM: Někteří lidé jistě mohou a budou obhajovat lidská práva, na tom není nic špatného, ale myslím si, že jiní lidé mohou cílit poněkud výš a zajímat se o otázky související s demokracií, rovností a mírem, což jsou témata, která lidskoprávní obhájci vesměs pomíjejí. Nejsem mimochodem nijak zvlášť přesvědčen o tom, že lidskoprávní organizace jsou nějak moc dobře uzpůsobeny k propagaci mnou načrtnuté ambicióznější politiky, a stále platí, že pro dosažení větší rovnosti potřebujeme hlavně víc odborových svazů a socialistických stran než lidskoprávních organizací.

PH: *Jaká je budoucnost obhajoby lidských práv?*

SM: Lidská práva mohou přežít – a měla by přežít. Ztratila ale monopol na naše vize budoucnosti. Lidská práva jsou a budou jen jedním ze souborů smysluplných norem a rozhodně je třeba je zbavit jejich minimalismu a propojit je s kauzami významnějšími.

PH: *Neměli bychom se spíš vrátit k socialistické vizi? Hodně z toho, co říkáte, k ní má blízko.*

2 Moyn, S., *Not Enough: Human Rights in an Unequal World* (Ne dost. Lidská práva v nerovném světě). Cambridge, Mass., Belknap Press 2018. 296 s. Pozn. překl.

SM: Měli bychom se k ní vrátit. Je škoda, že socialismus v některých částech světa legitimizoval tyranii. Mimochodem: stejně tak bychom teď neměli připustit, aby lidská práva mohla legitimizovat ekonomickou nespravedlnost. Já věřím tomu, že lidská práva a socialistická spravedlnost nejsou v rozporu, že to nejsou protiklady, ale potenciální spojenci v nějakém širším hnutí bojujícím za lepší budoucnost doma i ve světě.